

UDK 811.163.42'36

O AMBIPOZICIJAMA (ILI O TAKOZVANIM POSLIJELOZIMA) U HRVATSKOME JEZIKU

Darko Matovac

*Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet,
Odsjek za kroatistiku, Croaticum,
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb, Hrvatska,
tel.: +385 1 4092 068
e-mail: dmatovac@ffzg.hr*

U gramatičkim priručnicima navodi se da u hrvatskome jeziku postoji manji broj adpozicija koje se mogu naći i iza imenske riječi s kojom čine adpozicijski izraz te da se takve adpozicije nazivaju poslijelozima (postpozicije). Opis tih adpozicija, međutim, nije dovoljno iscrpan, čak ni sam naziv poslijelozima nije dovoljno precizan. U ovome se radu te adpozicije određuje preciznije, proučava se je li njihov broj veći nego što se navodi u gramatičkim priručnicima te se utvrđuje postoji li razlika u njihovoj preponiranoj i postoniranoj upotrebi u odnosu na padežno slaganje. Razmatra se kako se dobiveni podatci uklapaju u opću sliku gramatikalizacije adpozicija u hrvatskome jeziku.

Cljučne riječi: hrvatski jezik, adpozicije, poslijelozima, padežno slaganje, gramatikalizacija.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vp1.2018.69.9296>

Uvod. U ovome radu riječ je o adpozicijama, jezičnim jedinicama koje se mogu odrediti kao višeznačne, neraščlanjive ili raščlanjive gramatikalizirane jezične jedinice koje, poput padežnih afiksa, imaju funkciju obilježavanja gramatičkih i značenjskih odnosa između jezične jedinice s kojom čine adpozicijski izraz i druge jezične jedinice u iskazu [18: 12 prema 9: 8]. Prema položaju koji zauzimaju u odnosu na jezičnu jedinicu s kojom čine adpozicijski izraz u literaturi se razlikuju sljedeći tipovi adpozicija:

a) prepozicije (prijedlozi): nalaze se uvijek ispred jezične jedinice s kojom čine adpozicijski izraz, npr. u *kući*

b) postpozicije (poslijelozima): nalaze uvijek iza jezične jedinice s kojom čine adpozicijski izraz, npr. tur. *Türkiye'de* 'u Turskoj'

c) inpozicije: nalaze se uvijek unutar jezične jedinice s kojom čine adpozicijski izraz; takve adpozicije, doduše samo djelomično, mogla bi u hrvatskome jeziku oprimjeriti upotreba neodređenih zamjenica *nitko*, *itko* i sl. u prijedložnim izrazima jer se prijedlog ubacuje između vezničkoga i zamjeničkoga dijela zamjenice, npr. *ona se ni s kim ne može usporediti, građevine nisu vezane ni uz kakav katastar*

d) cirkumpozicije: jednim svojim dijelom nalaze se ispred, a drugim iza jezične jedinice s kojom čine adpozicijski izraz; cirkumpozicije nisu uobičajena jezična pojava te im se status

zasebne jezične jedinice u literaturi često osporava, no ako se prihvati njihovo postojanje, primjer se može pronaći i u staroslavenskome jeziku gdje se konstrukcija *vъ + genitiv + mѣsto* koristila u značenju 'umjesto' [16: 151], a slično se može vidjeti i u suvremenome hrvatskom jeziku, npr. *on govori u njegovo ime* i *on govori uime njega*.

U hrvatskome, kao uostalom i u svim ostalim slavenskim jezicima (ali i u zapadnoj grani indoeuropskih jezika općenito), tipične adpozicije su prijedlozi (prepozicije), a prototipan prijedložni izraz sastoji se od prijedloga i imenske riječi koja ga slijedi (o položajima koje u hrvatskome jeziku mogu zauzimati adpozicije više u Blagus Bartolec i Matas Ivanković [4]). Međutim, u gramatičkim se priručnicima [26: 244; 1: 427; 3: 277; 22: 119] navodi da u hrvatskome jeziku postoje i poslijelozima (postpozicije), tj. adpozicije koje se nalaze iza riječi s kojom čine adpozicijski izraz, npr. *ljubavi radi*, *cijeni usprkos*. Cilj je ovoga rada doprinijeti opisu takvih jezičnih jedinica u hrvatskome jeziku i, posljedično, unaprijediti opis adpozicijskoga sustava hrvatskoga jezika.

U radu se prvo raspravlja o tome je li pri opisu adpozicija koje se u hrvatskome jeziku pojavljuju i nakon imenske riječi s kojom čine adpozicijski izraz opravdano upotrebljavati termin poslijelog (postpozicija), zatim se raspravlja o tome je li broj takvih jezičnih jedinica u hrvatskome jeziku veći nego što se to navodi u gramatičkim priručnicima te o tome postoje li razlike između preponirane i postponirane upotrebe takvih jezičnih jedinica kada je riječ o padežnome slaganju. U konačnici se razmatra kako se dobiveni podatci uklapaju u opću sliku gramatikalizacije adpozicija u hrvatskome jeziku. Svi primjeri koji se u radu navode, kao i svi ostali podatci o upotrebi, prikupljeni su pretraživanjem korpusa *hrWaC* [15] ili pretragom interneta.

Ambipozicije, a ne poslijelozima. Za jezične jedinice kao što su *radi* i *usprkos* u gramatičkim se priručnicima hrvatskoga jezika navodi da se mogu pojavljivati ispred jezične jedinice s kojom čine adpozicijski izraz, tj. preponirano, ali i iza nje, tj. postponirano, npr. *napraviti će sve radi ljubavi* i *napraviti će sve ljubavi radi* ili *doći ćemo usprkos kiši* i *doći ćemo kiši usprkos*, no naziv poslijelog, kojim ih se opisuje kada su upotrijebljene postponirano, upotrebljava se neprecizno. Naime, u literaturi se pojmom poslijelog (postpozicija) opisuje jezične jedinice koje su funkcionalno istovjetne prijedlozima, a od njih se razlikuju po tome što se pojavljuju isključivo iza jezičnih jedinica s kojima čine adpozicijski izraz (o još nekim razlikama prijedloga i poslijeloga detaljnije govori Hagège [9: 109–127]). Tako određeni poslijelozima u hrvatskome jeziku ne postoje. Za adpozicije koje se mogu naći ili ispred ili iza jezične jedinice s kojom čine adpozicijski izraz, a upravo takve su spomenute *radi* i *usprkos*, u literaturi se koristi naziv ambipozicije [9; 14; 12], alterpozicije [24] i bipozicije [8; 13]. U ovome radu priklanja se nazivu ambipozicije zbog njegove veće učestalosti.

Pojavnost ambipozicija u jezicima je nepravilna, ali zapravo ne pretjerano i neobična – nalazimo ih u mnogim europskim jezicima pa tako i u hrvatskome. Prema gramatičkim priručnicima [26: 244; 1: 427; 3: 277; 22: 119] u hrvatskome jeziku ambipozicije su osim spomenutih *radi* i *usprkos* i *unatoč*, *nasuprot* te *uprkos*. U jezicima u kojima se ambipozicije pojavljuju, one se nikada ne koriste sustavno, tj. ambipozicije nikad nisu tipološki relevantan tip adpozicija jer je uvijek dominantan ili preponirani ili postponirani položaj adpozicija. Tu su donekle iznimke finski, estonski i laponski (saamski), koji su ugrofinski jezici, dakle jezici za koje su tipični poslijelozima, a koji su pod utjecajem okolnih indoeuropskih jezika, dakle jezika za koje su tipični prijedlozi, počeli svoje poslijeloge u većoj mjeri predmetati imenskom izrazu, tj. počeli su ih koristiti kao ambipozicije. U finskome jeziku ukupno 13% adpozicija

su ambipozicije, u estonskome ih je 10%, a u laponskome ukupno 22% [12]. Ako se u obzir uzme popis adpozicija u hrvatskome jeziku koji donose Silić i Pranjović [26], a riječ je o najopširnijemu popisu adpozicija u hrvatskome jeziku jer Silić i Pranjović [26] adpozicije promatraju kao funkcionalnu kategoriju pa u tu skupinu ubrajaju i izraze kao što su *bez obzira na* ili *u suprotnosti s*, može se zaključiti da ambipozicije u hrvatskome čine tek 0,026 % adpozicija (no taj se broj u nastavku problematizira).

Ambipozicije *radi*, *usprkos*, *uprkos*, *nasuprot* i *unatoč* očekivano nisu među najčešće upotrebljanim adpozicijama jer odudaraju od temeljnoga načela hrvatskoga jezika da adpozicija prethodi jezičnoj jedinici s kojom čini adpozicijski izraz. Prema korpusu *hrWaC* u hrvatskome jeziku najčešća adpozicija je *u* s 2886353 pojavljivanja u deset milijuna primjera, dok se ambipozicija *radi*, najčešće upotrebljavana ambipozicija, u deset milijuna primjera pojavljuje tek 17854 puta [18: 201]. Informacije o broju pojava ambipozicija u korpusu *hrWaC* donose se u tablici (1). Nadalje, očekivano, preponirana upotreba ambipozicija u hrvatskome jeziku znatno je češća nego postponirana, npr. od 182160 primjera upotrebe ambipozicije *radi* u korpusu *hrWaC* u 112356 primjera slijedi ju nespecificirana i nedeterminirana genitivno kodirana imenica, dok takvu imenicu *radi* slijedi u 26834 primjera. U tablici (1) donose se i informacije o učestalosti preponirane i postponirane upotrebe ostalih ambipozicija koje se spominju u hrvatskim gramatičkim priručnicima. Iako su u pretragu uključene samo imenice, i to nespecificirane i nedeterminirane, navedeni brojevi jasno dokazuju nerazmjer preponirane i postponirane upotrebe ambipozicija u hrvatskome jeziku.

Tablica 1

Učestalost ambipozicija u korpusu *hrWaC*

ambipozicija	<i>radi</i>	<i>unatoč</i>	<i>usprkos</i>	<i>nasuprot</i>	<i>uprkos</i>
broj pojava u <i>hrWaC</i>	182160	95987	30882	16244	3639
ambipozicija + imenica	112356	29992	8835	4925	1081
imenica + ambipozicija	26834	673	798	87	41

Broj ambipozicija u hrvatskome jeziku i njihovo padežno slaganje. U gramatičkim priručnicima i rječnicima, u kojima su adpozicije i inače loše opisane [21; 25; 17], nigdje se ne objašnjava postoji li razlika između adpozicijskih izraza u kojima su ambipozicije *radi*, *usprkos*, *uprkos*, *nasuprot* i *unatoč* upotrijebljene preponirano i onih u kojima su upotrijebljene postponirano (iznimka su Babić i dr. [1991: 724] koji neodređeno upućuju na to da je postponiranje ambipozicija povezano sa stilom). Drugim riječima, gramatički priručnici i rječnici smatraju da između preponirane i postponirane upotrebe ambipozicija u hrvatskome jeziku nema razlike. Literatura pak pokazuje da u mnogim jezicima razlike vrlo često postoje. Tako estonska ambipozicija *üle* ima različita značenja ovisno o tome je li upotrijebljena kao prijedlog ili kao poslijelag, npr. *üle tänava* 'preko ulice' i *raamatu üle* 'o knjizi' [5: 5]. Slično je i u finskome jeziku gdje postoji težnja da se ambipozicije koje imaju prostorno i vremensko značenje koriste preponirane za izražavanje vremenskoga značenja te postponira-

ne za izražavanje prostornoga značenja, npr. *metsän läpi* 'kroz šumu' i *läpi talven* 'tijekom zime' [12: 92]. Nadalje, u finskome se jeziku ambipozicije koje se povezuju s konceptom PUTA upotrebljavaju češće postponirano u iskazima sa shematičnim glagolima kretanja, dok se s konkretnijim glagolima kretanja upotrebljavaju preponirano [13]. Često je semantička mreža ambipozicije razvedenija u jednome od dvaju položaja, npr. nizozem-ska ambipozicija *op* ima više značenja upotrijebljena kao prijedlog nego upotrijebljena kao poslijeloga pa prijedložni izraz *op de berg* može značiti i 'na brdo' i 'navrh brda' dok poslijeložni izraz *de berg op* može značiti samo 'uzbrdo' [9: 120]. Mnoge njemačke ambipozicije slažu se s različitim padežima ovisno o tome jesu li preponirane ili postponirane, npr. ambipozicija *entlang* 'uz, duž' kao prijedlog zahtijeva genitiv ili dativ, npr. *ich gehe entlang des Flusses* 'hodam uz rijeku' ili *ich gehe entlang dem Fluss* 'hodam uz rijeku', a kao poslijeloga zahtijeva akuzativ, npr. *ich gehe den Fluss entlang* 'hodam uz rijeku' [usp. 2: 369]. Francuske ambipozicije nastale gramatikalizacijom participa upotrijebljene kao poslijeloga slažu se u rodu i broju s jezičnom jedinicom s kojom čine cjelinu, dok upotrijebljene kao prijedlozi ne pokazuju to slaganje, npr. *tout le monde sort, les filles comprises* 'svi van, uključujući djevojke' i *tout le monde sort, y compris les filles* 'svi van, uključujući djevojke' [9: 120]. U literaturi se može pronaći još mnoštvo primjera razlika između postponiranih i preponiranih upotreba ambipozicija. Stoga se može postaviti pitanje je li tvrdnja gramatičkih priručnika i rječnika hrvatskoga jezika da ne postoje razlike između preponirane i postponirane upotrebe ambipozicija u hrvatskome jeziku u potpunosti prihvatljiva ili te razlike ipak postoje. S namjerom da se pronađe odgovor na to pitanje (pozornost je usmjerena isključivo na formalna obilježja, a rasprava o značenjima je izostavljena jer prelazi okvire ovoga rada), ali i odgovor na pitanje ima li u hrvatskome jeziku više ambipozicija nego što se to navodi u gramatičkim priručnicima i rječnicima, pretražen je korpus te su pretragom interneta prikupljeni dodatni primjeri. Zbog ograničenja koja proizlaze iz automatskoga označavanja korpusa u nastavku rada neće se navoditi točni brojevi podataka iz korpusa već će se čestoća upotrebe opisati kvalitativno.

Ambipozicija *radi* i preponirana (1a) i postponirana (1b) slaže se isključivo genitivom. Ambipozicija *usprkos* preponirana slaže se gotovo isključivo s dativom (1c), a slaganja s genitivom (1d) rijetka su i obilježena. Postponirana slaže se isključivo s dativom (1e). Ambipozicija *uprkos*, kada je preponirana, također se češće slaže s dativom (1f) nego s genitivom (1g), dok se postponirana slaže isključivo s dativom (1h). Ambipozicija *unatoč* preponirana se slaže s dativom (1i), ali i s genitivom (1j), doduše rijetko i obilježeno, a postponirana se slaže isključivo s dativom (1k). Ambipozicija *nasuprot* također se preponirana slaže s dativom (1l) i genitivom (1m), s time da je kod te ambipozicije slaganje s genitivom učestalije od slaganja s dativom (*usprkos* normativnim nastojanjima). Postponirana se slaže isključivo s dativom (1n).

1a) Društvo je pravna osoba i osnovano je *radi* promicanja dobrovoljnog vatrogastva.

1b) Ilustracije *radi* navodimo neke od mogućih projekata.

1c) *Usprkos recesiji i brojki* od gotovo pet milijuna nezaposlenih, turizam je proizvod kojeg se Nijemci, očito, ne žele odreći.

1d) *Usprkos krize*, proizveo sam trendi majice za mlade.

1e) Svatko uporno vuče na svoju stranu svim argumentima *usprkos*.

1f) ...ponosni na činjenicu da uspiju ući u trag hakerima *uprkos* njihovim vještinama.

1g) Još jedan velik dan za Brodograditelje, *uprkos* krize koja nagriza brodogradnju.

1h) Pa čak i u medijima (TV, tisak) lektorima uprkos sve vrvi od neznanja i pogrešaka.

1i) Ginola ne odustaje unatoč manjku novca.

1j) Nastojali smo svo vrijeme, i unatoč besparice, pomagati pojedince i udruge koji su u nezavidnijem položaju od nas.

1k) Ispali su u drugu ligu svim zvijezdama unatoč.

1l) ...naglašavajući važnost vizija i vizionara nasuprot strahu od imaginacije i kreativnosti kao motora ljudskog razvoja.

1m) Nasuprot crkve je župni dvor, također oštećen i spaljen.

1n) Tima i takvima nasuprot Lijepa Naša bit će i formalno dio ujedinjene Europe.

Pretraživanja korpusa i interneta pokazala su da se u suvremenome hrvatskom jeziku pojavljuju još neke ambipozicije. Budući da nove adpozicije u hrvatskome jeziku nastaju gramatikalizacijom prijedložno-padežnih izraza, o čemu će biti riječ u nastavku, pri pretraživanju se krenulo od popisa prijedloga koji donose Silić i Pranjković [26: 242–244]. Naime, kao što je već rečeno, oni jedini prijedložno-padežne izraze tipa *u tijeku* ili *bez obzira na* smatraju prijedlozima te posljedično donose najsveobuhvatniji popis prijedloga u hrvatskome jeziku (naravno, takav popis nije niti može biti konačan jer se uvijek pojavljuju novi prijedložno-padežni izrazi koji se počinju gramatikalizirati u prijedloge, npr. popis ne navodi *ususret* ili *uime*, no sasvim sigurno je riječ o prijedložno-padežnim izrazima koji su gramatikalizirani). Pretraživanje je tako pokazalo da je ambipozicija i *nadohvat* te da se postponirana slaže isključivo s dativom (2a i 2b). Kada je preponirana, ta ambipozicija slaže se gotovo isključivo s genitivom (2c), no mogu se pronaći i malobrojne potvrde slaganja s dativom (2d). Nedsljednosti u sastavljenome i rastavljenome pisanju prijedložno-padežnih izraza u funkciji prijedloga kao i različiti pristupi pravopisa tom pitanju izlaze izvan okvira ovoga rada (o pisanju *na dohvat* i *nadohvat* te *na domak* i *nadomak* govore npr. Hudeček, Mihaljević Vukojević [11]). U ovome radu primjeri se navode onakvi kakvi su pronađeni, a u ostatku teksta, jednostavnosti radi, svi prijedložno-padežni izrazi u funkciji ambipozicije pišu se sastavljeno. Ambipozicija vrlo slična značenja značenju ambipozicije *nadohvat* je i *nadomak*. I ona se, kada je postponirana, slaže isključivo s dativom (2e), dok se preponirana slaže s genitivom (2f), no moguće je pronaći i malobrojne potvrde slaganja s dativom (2g). Značenjem bliska ambipozicijama *nadohvat* i *nadomak* je i ambipozicija *blizu*. U hrvatskim gramatikama ta se adpozicija smatra isključivo prijedlogom i navodi se da se slaže isključivo s genitivom. Međutim, pretraga korpusa i interneta pokazala je da se adpozicija *blizu*, kada je preponirana, slaže u pravilu s genitivom (2h), no da postoje i primjeri slaganja s dativom (2i). Također, adpozicija *blizu* može biti i postponirana, a tada se slaže isključivo s dativom (2j). U pravilu se tada ispred *blizu* nalazi lična zamjenica (2k).

2a) Biblija nije zato da bi skupljala prašinu, iako je inače dobro da ju imamo u svojoj blizini, u svom vidnom polju i ruci na dohvat...

2b) Glazba nije nešto u muzeju nego je ljudima nadohvat.

2c) Islamska država nadohvat najvećeg naftnog terminala u Libiji.

2d) ...kako bi se utvrdilo tko je ostavio oružje nadohvat maloljetnicima.

2e) I kad bijaše već kući nadomak, posla satnik prijatelje s porukom...

2f) Potrčao sam niz hodnik... Bio sam joj nadomak... A onda je sve krenulo nizbrdo...

2g) Šišljavić je mjesto nadomak Karlovcu.

- 2h) Nova tučnjava Torcide i BBB-a blizu Karlovca.
2i) Nalazimo se jako blizu Trgu na kojem ste održali najmasovniji koncert u Hrvatskoj.
2j) Važno je da ste jedni drugima blizu, jer tu se rađaju ljepota, opuštena atmosfera, zabava...
2k) Nema je više u mom životu, a ja nemam snage bit joj blizu kad je sretna s drugim.

Pretraživanje korpusa i interneta pokazalo je da se još neke ambipozicije pojavljuju u suvremenome hrvatskom jeziku. To su *poradi*, *preko puta* / *prekoputa*, *protivno*, *sukladno*, *u inat* / *u inat*, *u prilog* / *uprilog*, *usuprot*, *u susret* / *ususret* i *zahvaljujući*. Ambipozicija *poradi*, kao i ambipozicija *radi* iz koje je izvedena, slaže se samo s genitivom, preponirana (3a) i postponirana (3b). Ta je ambipozicija neučestala (primjera postponirane upotrebe pronađeno je tek nekoliko). Ambipozicija *prekoputa* slaže se s genitivom (3c) i dativom (3d) kada je preponirana, s tim da je dativ znatno rjeđi, dok se postponirana slaže isključivo s dativom, a potvrde su nađene samo za slaganje s ličnim zamjenicama (3e). Ambipozicija *protivno* slaže se samo s dativom, preponirana (3f) i postponirana (3g). I značenjski suprotna ambipozicija *sukladno* slaže se isključivo s dativom (3h, 3i). Ambipozicija *u inat* slaže se preponirana (3j) i postponirana samo s dativom. Postponirana gotovo je uvijek upotrijebljena s ličnim zamjenicama, a zanimljivo je primijetiti da se češće upotrebljava postponirana nego preponirana. Ambipozicija *uprilog* slaže se preponirana s genitivom (3l) i dativom (3m), s tim da je slaganje s genitivom češće, dok se postponirana slaže samo s dativom (3n). Postponirana upotreba razmjerno je učestala u kombinaciji s pokaznom zamjenicom. Ambipozicija *usuprot* također se preponirana slaže s genitivom (3o) i dativom (3p), koji je znatno češći, dok se postponirana slaže samo s dativom (3r). Ambipozicija *ususret* slaže se preponirana s genitivom (3s) i dativom (3t), s tim da je slaganje s dativom češće, a postponirana se slaže isključivo s dativom (3u). Ambipozicija *zahvaljujući* slaže se s dativom i preponirana (3v) i postponirana (3z).

- 3a) Mora se raditi na mudroj uporabi resursa poradi uravnotežene distribucije bogatstva.
3b) A folkestra nije nikakva umjetnost umjetnosti poradi, nit kvaziumjetničko preseravanje, nego jednostavno dobra glazba.
3c) ...izdvojila bih Kineski vrt s jedne strane te preko puta njega Japanski vrt.
3d) Sva sreća da sam živjela prekoputa školi tako da mi je trebala minuta da se spustim.
3e) ...pa se hepening događao u Dugavama, što je meni prekoputa.
3f) Sjednica sazvana protivno odredbama ovoga članka smatra se nezakonitom.
3g) Nadalje, neprihvatljivo je i razumu protivno, a zakonski moguće...
3h) ...usluge bit će osigurane od strane putničke agencije sukladno Vašim zahtjevima i navikama.
3i) Dijete treba tomu sukladno glazbu početi doživljavati kao umjetnost.
3j) Zapravo, u inat svemu tome, ne želim da mi nešto kupi, pa ni ružu.
3k) Pojest ću sve, kolačiće, tebi u inat postat ću debela.
3l) Vaš papa nalaz govori uprilog značajnijeg odstupanja koje je posljedica infekcije...
3m) ...o drugima donijelo određene zaključke koji ne idu uprilog moderaturi koja se prakticira na ovom PDF-u?
3n) Tome u prilog govori i to da su dvije trećine struka još uvijek manje ili više maskulinizirane, dok je tek jedna trećina struka feminizirana.
3o) Ponekad oni koji vode britansku vanjsku politiku osjećali su možda kako idu usuprot matice povijesti, suprotno od smjera kojim je išao svijet.
3p) Usuprot tim neutemeljenim a kadšto i tendencioznim interpretacijama valja kazati da Papa ne može pomiriti Boga i znanost.

3r) Opačić provodi svoju volju razumu i temeljnoj pristojnosti usuprot.

3s) Tadašnji predsjednik Joško Svaguš nije htio ususret Eurolige oslabiti momčad

3t) Banke će izlaziti ususret građanima jer je i bankama stalo da se dugovi vrate

3u) Ljudi su svjesni da idu ljetu ususret, pa je krenula serija različitih dijeta.

3v) ... prvi boksač koji je osvojio svjetsku titulu zahvaljujući diskvalifikaciji.

3z) Ispada da smo tada išli samo sreći zahvaljujući, a sada zbog nedostatka sreće ne idemo na SP.

U tablici (2) usustavljene su informacije o padežnome slaganju ambipozicija u suvremene hrvatskom jeziku u odnosu prema genitivu i dativu. Zvezdicom su obilježena slaganja koja su manje učestala. Tablica (3) iste podatke prikazuje za svaku ambipoziciju zasebno. Velikim slovom obilježena su češća, a malim rjeđa padežna slaganja.

Tablica 2

Padežno slaganje ambipozicija u hrvatskome jeziku

padežno slaganje	ambipozicija
ambipozicija + genitiv	<i>radi, poradi, blizu, nadohvat, nadomak, nasuprot, prekoputa, uprilog, unatoč*</i> , <i>uprkos*</i> , <i>usprkos*</i> , <i>usuprot*</i> , <i>ususret*</i>
ambipozicija + dativ	<i>unatoč, uprkos, usprkos, usuprot, ususret, uinat, protivno, sukladno, zahvaljujući, blizu*</i> , <i>nadohvat*</i> , <i>nadomak*</i> , <i>nasuprot*</i> , <i>prekoputa*</i> , <i>uprilog*</i>
genitiv + ambipozicija	<i>radi, poradi</i>
dativ + ambipozicija	<i>blizu, nadohvat, nadomak, nasuprot, prekoputa, uprilog, unatoč, uprkos, usprkos, usuprot, ususret, uinat, protivno, sukladno, zahvaljujući</i>

Tablica 3

Padežno slaganje ambipozicija u hrvatskome jeziku

ambipozicija	prepo.	postpo.	ambipozicija	prepo.	postpo.
<i>protivno</i>	D	D	<i>nasuprot</i>	d G	D
<i>sukladno</i>	D	D	<i>uprilog</i>	d G	D
<i>uinat</i>	D	D	<i>prekoputa</i>	d G	D
<i>zahvaljujući</i>	D	D	<i>nadohvat</i>	d G	D
<i>usprkos</i>	D g	D	<i>nadomak</i>	d G	D
<i>uprkos</i>	D g	D	<i>blizu</i>	d G	D
<i>unatoč</i>	D g	D	<i>radi</i>	G	G
<i>usuprot</i>	D g	D	<i>poradi</i>	G	G
<i>ususret</i>	D g	D			

Iz tablica (2) i (3) vidljivo je da se od svih ambipozicija isključivo s genitivom slažu samo *radi* i njoj srodna *poradi*. S druge se pak strane sve ostale ambipozicije slažu se isključivo s dativom kada su postponirane, a kada su preponirane, većinom se slažu i s dativom i s genitivom. Objašnjenje toj pojavi može se pronaći u procesu gramatikalizacije adpozicija u hrvatskome jeziku i u procesima jezičnoga posuđivanja.

Gramatikalizacija adpozicija u hrvatskome jeziku. Postponirane adpozicije nisu osobitost suvremenoga hrvatskog jezika, mogle su se pronaći i u staroslavenskom. Lunt [16: 151] i Reindl [23: 89] navode da su to prije svega bili genitivni poslijelozima *radi* i *dělja*. Porijeklo tih ambipozicija je nejasno, naslijeđene su iz prijašnjih stupnjeva jezičnoga razvoja. Za razliku od većine suvremenih slavenskih jezika, adpozicija *dělja* nije se zadržala u suvremenome hrvatskom jeziku, a pojavljivala se i kao prijedlog i kao poslijeloga sve do kraja 17. stoljeća, isključivo u ikavskome obliku [27: 413]. Prema Derksenu [6] adpozicije *dělja* i *radi* u praslavenskome jeziku razlikovale su se značenjem – adpozicija *dělja* izražavala je uzrok, a adpozicija *radi* namjeru. Ambipozicija *radi* zadržala se pak u suvremenome hrvatskom i jedina je, uz izvedenu ambipoziciju *poradi*, koja se postponirana slaže s genitivom.

Hamm [10: 182] navodi da su se po uzoru na starogrčki i latinski i adpozicije *blizъ, vьnъ, iskrъ, prěžde* i *prěmo* u staroslavenskome jeziku redovito stavljale iza genitiva. Reindl [23: 89; 24: 124], međutim, tvrdi da je postponiranih adpozicija u staroslavenskome jeziku bilo znatno manje nego što ih je danas u nekim suvremenim slavenskim jezicima i na temelju toga zaključuje da postponirane adpozicije u slavenskim jezicima nisu naslijede prijašnjih stupnjeva jezičnoga razvoja, već da je riječ o novijim jezičnim pojavnostima. S time se, međutim, ne može u potpunosti složiti, a da se tvrdnju dodatno ne pojasni. Rasprave o tome jesu li prvotne adpozicije u indoeuropskim jezicima bile prijedlozi ili poslijelozima nisu došle do jednoznačnoga zaključka, no čini se prihvatljiva Bortoneova [5: 138] tvrdnja da su prve adpozicije u indoeuropskim jezicima, koje su nastale gramatikalizacijom priloga, bile položajno neodređene, tj. da su mogle biti i preponirane i postponirane, a tijekom vremena jezici su se odlučili za jedan od tih dvaju položaja, dok je drugi postao obilježen. To znači da postponiranje može biti naslijeđeno iz prijašnjih razdoblja. Međutim, postponirane adpozicije u suvremenim slavenskim jezicima većinom su slabije gramatikalizirane (duže su, rjeđe su, specifičnijega su značenja i sl.) pa je opravdano složiti se s Reindlom [23] i njegovom tvrdnjom da je riječ o novijoj jezičnoj pojavnosti. Teorija koja po Reindlu [23; 24] najbolje objašnjava postponirane adpozicije u suvremenim slavenskim jezicima oslanja se na jezično posuđivanje. Tvrdi da su sve ambipozicije u suvremenim slavenskim jezicima, uz iznimku *radi* i *dělja*, koje su naslijeđene iz prijašnjih stupnjeva jezičnoga razvoja, nastale pod utjecajem njemačkoga jezika, tj. da je riječ ili o kalkiranju njemačkih poslijeloga ili preuzimanju njemačkih gramatikalizacijskih obrazaca koji dovode do razvoja prijedložnih izraza u poslijeloge, a zatim pod utjecajem adpozicijskoga sustava i u ambipozicije. Riječ je o sljedećemu gramatikalizacijskom slijedu:

prijedložni izraz > priloga > poslijeloga > ambipozicija > prijedlog

Jezično posuđivanje djeluje kao najprihvatljivije objašnjenje pojavnosti ambipozicija u slavenskim jezicima, a Reindl [23: 95] svoj zaključak dodatno podupire tvrdnjom da se ambipozicije pojavljuju samo u suvremenim slavenskim jezicima koji graniče sa njemačkim. Ipak, s time se nije moguće u potpunosti složiti jer se ambipozicije, doduše u manjemu broju, pojavljuju i u ruskome jeziku [20: 12]. Načelno bi se pak moglo složiti s tvrdnjom da

je pojava ambipozicija u suvremenim slavenskim jezicima potaknuta i potpomognuta kontaktom s njemačkim jezikom, no činjenica da je niz adpozicija bilo moguće postponirati već i u staroslavenskome jeziku te da se postponirane adpozicije pojavljuju i u suvremenome ruskom jeziku ukazuje na to da teza o njemačkome utjecaju ne može odgovoriti na sva pitanja (na sličan način pojava ambipozicija u estonskome jeziku tumači se utjecajem rusko-ga jezika, no Ehala [7] pokazuje da je takvo objašnjenje samo pretjerano pojednostavljivanje složenijega procesa). Vjerojatno bi se tek moglo govoriti o tendenciji slavenskih jezika da stvaraju ambipozicije, često pod utjecajem drugoga jezika.

Imajući na umu opisani gramatikalizacijski slijed, jasno je da su ambipozicije zapravo prijelazni stupanj u gramatikalizaciji adpozicija. Primjerice, ako se u nekom jeziku pojavi nova adpozicija i ona je poslijelog, a u tom jeziku tipične adpozicije su prijedlozi, tada će se i ta novogramatikalizirana adpozicija s vremenom početi upotrebljavati kao prijedlog. To je posljedica potrebe za usustavljanjem, a što je pak povezano s potrebom za učinkovitošću komunikacije. No ta promjena nije trenutačna, već će se određeno vrijeme novonastala adpozicija upotrebljavati i kao poslijelog i kao prijedlog, tj. imat će status ambipozicije. Upravo zbog toga ambipozicije su, kako uočava Di Meola [19: 203], vrijedne proučavanja – one osvijetljavaju dinamičnost gramatikalizacijskih procesa, a posebice kontinuum između leksičkih i gramatičkih kategorija.

Opisani gramatikalizacijski slijed u potpunosti se može oprimjeriti ambipozicijama u hrvatskome jeziku, no, kao što to pokazuju informacije o slaganju ambipozicija u postponiranome položaju, u hrvatskome jeziku posljednji stupanj gramatikalizacijskoga slijeda može podrazumijevati i promjenu padežnoga slaganja, tj. gramatikalizacijski slijed može se detaljnije prikazati na sljedeći način:

*prijedložni izraz > prilog > dativni poslijelog > dativna ambipozicija > dativni prijedlog
(> genitivni prijedlog)*

Takav gramatikalizacijski slijed pretpostavlja da je prijedlog *nadohvat* nastao, vjerojatno pod utjecajem njemačkoga jezika, gramatikaliziranjem prijedložno padežnoga izraza *na dohvat* te da se prvotno koristio kao adpozicija isključivo u postponiranome položaju te isključivo s dativom, npr. *ruci nadohvat*. Porastom gramatikaliziranosti te adpozicije došlo je i do promjene njezina položaja, tj. počela se koristiti i preponirano dativnomu izrazu, npr. *Nadohvat ruci*. Daljnjim porastom gramatikaliziranosti došlo je do sve rjeđeg korištenja u postponiranome položaju te je preponirani položaj posao dominantan, a u konačnici je došlo i do promjene slaganja u preponiranom položaju pa se u suvremenome hrvatskom jeziku prijedlog *nadohvat* osim uz dativ koristi, i to većinom, i uz genitiv, npr. *nadohvat ruke*. Potrebno je provesti detaljna dijakronijska korpusna istraživanja da bi se ovakav gramatikalizacijski slijed potvrdio. Potrebno je napomenuti da u prilog ovakvom gramatikalizacijskom slijedu ide i činjenica da se i neki drugi prijedlozi počinju slagati s genitivom kako postaju gramatikaliziraniji, npr. prijedlog *mimo* u prošlosti se slagao s akuzativom, a danas se slaže s genitivom, prijedlog *izuzevši* slaže se s akuzativom dok se njegov gramatikaliziraniji oblik *izuzev* slaže gotovo isključivo s genitivom [18: 202].

Zaključak. U radu se pokazalo da je adpozicije koje se u hrvatskome jeziku mogu pojavljivati prije i nakon imenske riječi s kojom čine adpozicijski izraz potrebno opisivati terminom ambipozicija te da je broj takvih adpozicija u suvremenome hrvatskom jeziku veći nego

što to gramatički priručnici navode (a može se pretpostaviti da bi njihov broj bio i veći kad bi se u istraživanje uključio i govorni jezik). Također, pokazalo se da postponirana i preponirana upotreba ambipozicija nisu potpuno jednake – preponirana upotreba je učestalija, a kada je riječ o preponiranoj upotrebi kod većine ambipozicija moguće je slaganje s dativom i genitivom, dok je kod svih ambipozicija u postponiranoj upotrebi moguće isključivo slaganje s dativom. Ta se činjenica može obrazložiti utjecajem sustava jer je u suvremenome hrvatskom jeziku vidljiv proces u kojemu porast gramatikaliziranosti pojedinoga prijedloga podrazumijeva i promjenu njegova slaganja u smjeru slaganja s genitivom. Potrebno je, međutim, objasniti zbog čega je riječ isključivo o dativu kada je riječ o postponiranim upotrebama. Promjena slaganja do koje dolazi porastom gramatikaliziranosti prijedloga u hrvatskome jeziku otvara mnoga teorijska pitanja o kojima bi trebalo razmisliti, a prije svega je tu riječ o naravi odnosa značenja i gramatike i o pitanju autonomije sintakse.

Literatura

1. *Babić S.* Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika / S. Babić, S. D. Brozović, M. Moguš, S. Pavešić, I. Škarić, S. Težak. – Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, 1991. – 741 s.
2. *Balcik I.* Die große Grammatik Deutsch / I. Balcik, K. Röhe, V. Wróbel. – Stuttgart : PONS GmbH, 2009. – 655 s.
3. *Barić E.* Hrvatska gramatika / E. Barić, M. Lončarić, D. Malić, S. Pavešić, M. Peti, V. Zečević, M. Znika. – Zagreb : Školska knjiga, 1997. – 697 s.
4. *Blagus Bartole G.* Ispred, iza, u i oko – gdje sve mogu doći prijedlozi / G. Blagus Bartolec, I. Matas Ivanković // Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. – 2013. – Br. 39. – S. 361–376.
5. *Bortone P.* Greek Prepositions : From Antiquity to the Present / P. Bortone. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 345 s.
6. *Derksen R.* Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon / R. Derksen. – Leiden : Brill, 2008. – 726 s.
7. *Ehala M.* Russian influence and the change in progress in the Estonian adpositional system / M. Ehala // Linguistica Uralica. – 1994. – Br. 39. – S. 177–193.
8. *Grünthal R.* Finnic adpositions and cases in change / R. Grünthal. – Helsinki : Suomalais-Ugri-lainen Seura, 2003. – 235 s.
9. *Hagège C.* Adpositions / C. Hagège. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 392 s.
10. *Hamm J.* Staroslavenska gramatika / J. Hamm. – Zagreb : Školska knjiga, 1974. – 203 s.
11. *Hudeček L.* Nekoliko aktualnih problema hrvatske jezične norme / L. Hudeček, M. Mihaljević, L. Vukojević // Tabula. – 2011. – Br. 9. – S. 88–103.
12. *Janda L. A.* A Radial Category Profiling Analysis of North Sámi Ambipositions / B. Anible, K. Beers, L. Hirrel, D. Wager // HDLS 10 : Proceedings of the High Desert Linguistics Society Conference. – Albuquerque : High Desert Linguistics Society, 2014. – S. 91–103.
13. *Lehismets K.* Bipositions and motion events : How verb semantics motivates prepositional vs. postpositional uses of Finnish path adpositions / K. Lehismets // Folia Linguistica. – 2014. – Br. 48 (2). – S. 85–117.
14. *Libert A.* Ambipositions / A. Libert. – München : Lincom Europa, 2006. – 100 s.
15. *Ljubešić N.* hrWaC and slWaC : Compiling Web Corpora for Croatian and Slovene / I. Habernal, V. Matoušek // TSD'11 : Proceedings of the 14th international conference on Text, Speech and Dialogue. – Berlin, Heidelberg : Springer, 2011. – S. 395–402.
16. *Lunt H. G.* Old Church Slavonic Grammar / H. G. Lunt. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2001. – 280 s.

17. *Matovac D.* Prijedlozi u hrvatskome jeziku : Značenje, prostorni odnosi i konceptualizacija / D. Matovac. – Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2017. – 295 s.
18. *Matovac D.* Obilježja upotrebe i značenja prijedloga *mimo* u hrvatskom jeziku / D. Matovac // Jezikoslovlje. – Br. 18 (2). – S. 197–226.
19. *Di Meola C.* Grammaticalization of postpositions in German / H. Cuyckens, T. Berg, R. Dirven, K.-U. Panther // Motivation in Language : Studies in honor of Günter Radden. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2003. – S. 203–222.
20. *Podobryaev A.* Postposition Stranding” and Related Phenomena in Russian / G. Zybatow, U. Junghanns, D. Lenertová, P. Biskup // Studies in Formal Slavic Phonology, Morphology, Syntax, Semantics and Information Structure. Proceedings of FDSL 7, Leipzig 2007. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 2009. – S. 197–209.
21. *Pranjković, I.* Opis prijedloga u jednojezičnim rječnicima / I. Pranjković // Fluminensia. – 1999. – Br. 11 (1–2). – S. 165–172.
22. *Raguž D.* Praktična hrvatska gramatika / D. Raguž. – Zagreb : Medicinska naklada, 1997. – 466 s.
23. *Reindl D. F.* Areal effects on the preservation and genesis of Slavic postpositions / Lj. Šarić, D. F. Reindl // On Prepositions. – Oldenburg : Bibliotheks- und Informationssystem der Universität Oldenburg, 2001. – S. 85–99.
24. *Reindl D. F.* Language Contact, German and Slovenian / D. F. Reindl. – Bochum : Brockmeyer Verlag, 2008. – 233 s.
25. *Šarić Lj.* Spatial concepts in Slavic : A cognitive linguistic study of prepositions and cases / Lj. Šarić. – Wiesbaden : Otto Harrassowitz Verlag, 2008. – 304 s.
26. *Silić J.* Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta / J. Silić, I. Pranjković. – Zagreb : Školska knjiga, 2005. – 422 s.
27. *Skok P.* Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (A – J) / P. Skok. – Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1988. – 788 s.

*Стаття: надійшла до редакції 23.07.2018
прийнята до друку 20.08.2018*

ON AMBIPOSITIONS (OR SO-CALLED POSTPOSITIONS) IN THE CROATIAN LANGUAGE

Darko Matovac

*University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Department for Croatian Language and Literature, Croaticum,
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb, Croatia,
phone: +385 1 4092 068,
e-mail: dmatovac@ffzg.hr*

Grammar books describe a certain number of adpositions in the Croatian language as linguistic units that can be placed after a nominal with which they form an adpositional phrase. However, descriptions of these adpositions are not exhaustive enough. Even the term postposition, which is used to describe these units, is not precise enough. Therefore, the aim of this paper is to define these adpositions more accurately. More precisely, it investigates whether the number of such adpositions in the Croatian language is greater than grammar books claim, and it tries to determine whether there is a difference between the postponed and preposed uses of

such adpositions in relation to the case they agree with. Additionally, the paper discusses how the retrieved data fits into the more general picture of the process of grammaticalization of adpositions in the Croatian language. It concludes that the term ambiposition is more suitable to describe these adpositions, that the number of these adpositions in the Croatian language is greater than the grammar books claim, and that their preposed uses are far more frequent than the postponed ones, which is expected as the Croatian language uses prepositions. The analysis demonstrated that when postponed, these adpositions agree only with the dative case, and when preposed they agree with the dative and the genitive case, the latter usage being or becoming more frequent. This finding is in line with a general process evident in the Croatian language which stipulates that the more grammaticalized a secondary adposition is, the more likely is that it will agree with the genitive case. The change of agreement opens many theoretical questions which are to be discussed in further research.

Key words: Croatian language, adpositions, postpositons, ambipositions, case agreement, grammaticalization.